

XARAKTER AKSENTUATSIYASINING PSIXOLOGIK TAHLILI

Xojametova Feruza

Berdoq nomidagi QDU “Amaliy psixologiya” ta’lim yo’nalishi 2-kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14543318>

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqola psixologiyada xarakter aksentuatsiyasining asosiy tushunchalarini va xususiyatlarini tahlil qiladi. Xarakter aksentuatsiyasi, shaxsiyatning ba’zi xususiyatlarining kuchayishi natijasida namoyon bo’ladigan, individual xarakterning ko’proq e’tibor qaratilgan qismlarini ifodalaydi. Maqolada xarakter aksentuatsiyasining turli shakllari, ularning psixologik tahlili va inson psixikasiga ta’siri ko’rib chiqiladi.

Kalit so’zlar. Xarakter, aksentuatsiya, stress, ekstravert, introvert, impulsiv aksentuatsiya, skeptik aksentuatsiya.

PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF CHARACTER ACCENTUATION

Abstract. This scientific article analyzes the main concepts and features of character accentuation in psychology. Character accentuation represents the more focused parts of an individual's character, manifested as a result of the strengthening of certain personality traits. The article examines various forms of character accentuation, their psychological analysis, and their impact on the human psyche.

Key words. Character, accentuation, stress, extravert, introvert, impulsive accentuation, skeptical accentuation.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ АКЦЕНТУАЦИИ ХАРАКТЕРА

Аннотация. В данной научной статье анализируются основные понятия и особенности акцентуации характера в психологии. Акцентуация характера представляет собой более целенаправленные стороны характера личности, проявляющиеся в результате усиления определенных черт личности. В статье рассматриваются различные формы акцентуации характера, их психологический анализ, влияние на психику человека.

Ключевые слова. Характер, акцентуация, стресс, экстраверт, интроверт, импульсивная акцентуация, скептическая акцентуация.

Psixologiya sohasida xarakter aksentuatsiyasi – shaxsning turli jihatlarining ortiqcha kuchayishi, ya’ni biror bir xususiyatning ekstremal darajada o’z ifodasini topishi, shaxsning umumiy hayot faoliyatida muhim rol o’ynaydigan muayyan xususiyatlarning boshqaruvchi bo’lishini anglatadi. Aksentuatsiyalar odatda salbiy yoki ijobiy kontekstdan tashqari, shaxsning psixologik muvozanatining buzilishi, biroq klinik kasallik sifatida ta’riflanmaydigan holatlarni aks ettiradi. Ular, shuningdek, odamlarning turli stress vaqti yoki muhit sharoitlarida qanday reaksiyalarni ko’rsatishini tushunishga yordam beradi.

Xarakter aksentuatsiyasi tushunchasi nemis psixologi Karl Leongard tomonidan 1957 yilda kiritilgan va bu sohada ko’plab tadqiqotlar olib borilgan. Ushbu maqolada, xarakter aksentuatsiyasining ta’riflari, turlari, sabablari va uning hayotdagi roli haqida so’z yuritiladi.

Xarakter aksentuatsiyasi tushunchasining umumiy tavsifiga to’qталadigan bo’sak, Xarakter aksentuatsiyasi psixologik tushuncha bo’lib, u insonning ichki dunyosining ma’lum bir qismining boshqa jihatlariga nisbatan nisbatan kuchli yoki kuchsiz bo’lishini ifodalaydi.

Bu holat odatda shaxsning shaxsiyating xususiyatlaridan kelib chiqadi, va ular ijtimoiy, madaniy va biologik omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Bunday aksentuatsiyalar shaxsiyatdagi ijobiy va salbiy jihatlarning ifodasi bo'lib, ular odamning o'ziga xos xatti-harakatlarini shakllantiradi.

Psixologiyada turli xil xarakter aksentuatsiyalarining turlari mavjud. Karl Leongard o'zining asosiy tasnifida quyidagi 12 xil aksentuatsiya turlarini ko'rsatgan.

Ekstravertlik aksentuatsiyasi – shaxsiyatning psixologik xususiyati bo'lib, u insonning tashqi dunyo bilan bo'lgan aloqalari, odamlar bilan o'zaro munosabatlari va energiya olish usullariga bog'liq. Ekstravertlik aksentuatsiyasi bo'lgan shaxslar, odatda, ijtimoiy va faol, boshqalarga ochiq va muloqotga intiluvchi bo'ladi. Biroq, ekstravertlikning ortiqcha va kuchaygan shakli aksentuatsiya sifatida namoyon bo'lib, bu shaxsning o'zining shaxsiy va ichki hissiyotlariga kam e'tibor berib, faqat tashqi muhitga, odamlar bilan aloqaga, yangiliklarga va faoliyatga ko'proq urg'u berishini anglatadi. Introvertlik aksentuatsiyasi – introvertlar o'z ichki dunyosiga ko'proq qiziqishadi va tashqi muhitga kamroq e'tibor berishadi. Ular odatda uyushmagan va noaniq vaziyatlardan qochadilar.

Skeptik aksentuatsiyasi – psixologiyada shaxsiyatning bir turi bo'lib, unda odamlar doimiy ravishda shubha, tashvish va noaniqlikni his qilishadi. Bu turdagi shaxslar boshqalarning fikrlariga yoki o'zlarining qarorlariga ishonmaslikka moyildirlar va odatda, har qanday vaziyatda xavf-xatarlarga e'tibor qaratadilar. Skeptik aksentuatsiyasiga ega bo'lgan shaxslar doimiy ravishda xavfsizlikni, ishonchlilikni va barqarorlikni izlashadi. Ular shubha va ehtiyotkorlikni ko'proq qadrlaydilar, bu esa ular uchun hayotdagi turli vaziyatlarda qiyinchiliklar yaratishi mumkin.

Korrektiv aksentuatsiyasi – psixologiyada shaxsiyatning bir turi bo'lib, unda odamlar o'z qarorlariga, fikrlariga va xatti-harakatlariga yuqori darajada ishonadilar. Bunday shaxslar ko'pincha o'z fikrlarini boshqalarga to'g'ri va adolatli deb isbotlashga intiladilar. Ular boshqalarning fikrlarini hisobga olishdan ko'ra, o'zlarining qarorlarini va nuqtai nazarlarini himoya qilishga harakat qiladilar. Korrektiv aksentuatsiyasi bo'lgan shaxslar, odatda, mustahkam pozitsiyaga ega bo'lishadi va boshqalarga o'z fikrlarini o'tkazishda muvaffaqiyatli bo'lishadi. Biroq, bu holat ba'zan ularni boshqalarga bo'lgan ishonchsizlik, muloqotdagi noaniqlik yoki ortiqcha baholashga olib kelishi mumkin.

O'ziga yo'naltirilgan aksentuatsiyasi – bu psixologik tushuncha bo'lib, unda shaxs o'zining ichki ehtiyojlari, his-tuyg'ulari va xohishlariga ko'proq e'tibor qaratadi. Bunday shaxslar o'zlariga nisbatan yuqori talablar qo'yadilar, o'zining his-tuyg'ularini boshqarishda ko'proq e'tiborli bo'ladilar va ko'pincha o'z ichki dunyolariga cheklangan bo'lishadi. O'ziga yo'naltirilgan aksentuatsiyasi bo'lgan shaxslar uchun o'z his-tuyg'ulari va o'zgaruvchan ehtiyojlari birinchi o'rinda turadi, va ular ba'zan boshqa odamlar bilan aloqada bo'lishda yoki ijtimoiy muhitga moslashishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin.

Impulsiv aksentuatsiyasi – shaxsiyatning bunday turi, unda inson tez va o'ylamasdan qarorlar qabul qilishga moyil bo'ladi. Bunday shaxslar o'z xatti-harakatlarini ko'pincha sezgilariga yoki biror narsaga bo'lgan tezkor ehtiyojlariga asoslanib amalga oshiradilar, ular o'z fikrlarini yoki istaklarini darhol bajarishga intiladilar. Impulsiv aksentuatsiyaga ega bo'lgan odamlar ko'pincha ehtiyotkorlikni unutib, jiddiy oqibatlar haqida o'ylamasdan qarorlar qabul qiladilar.

Bu turdagi shaxslar ko'pincha o'zlarini juda tez o'zgaruvchan, ba'zan boshqalar tomonidan tushunilmas va nazorat qilinmas deb hisoblaydilar. Izlanishchi aksentuatsiyasi – izlanishchi shaxslar yangi g'oyalar va bilimlarga qiziqishadi, lekin ular ko'pincha o'z fikrlarini tasdiqlashni istashadi.

Boshqaruvga moyil aksentuatsiyasi – shaxsiyatning bir turi bo'lib, unda shaxslar boshqarish, nazorat qilish, rahbarlik qilish va ijtimoiy muhitda o'z pozitsiyasini saqlab qolishga intilishadi. Bunday shaxslar o'z fikrlarini va qarorlarini boshqalarga o'tkazishga harakat qilishadi, boshqalar ustidan nazoratni o'z qo'lida tutishni xohlashadi. Boshqaruvga moyil aksentuatsiyasiga ega bo'lgan shaxslar ko'pincha o'zlarini rahbar sifatida ko'rishga intilishadi va boshqalar bilan ijtimoiy aloqalarda, guruhda ishlashda va jamiyatda o'zlarining ijtimoiy mavqelarini mustahkamlashga harakat qiladilar. O'ta mas'uliyatli aksentuatsiyasi – mas'uliyatni yuqori darajada his etadigan shaxslar. Ular o'z vazifalarini juda jiddiy qabul qilishadi va o'z ishlariga nihoyatda sodiqdirlar.

Emotsional aksentuatsiyasi – shaxsiyatning bir turi bo'lib, unda shaxslarning his-tuyg'ulari, ularning qay darajada kuchli yoki barqaror bo'lishi, shuningdek, ularning ruhiy holatiga ko'proq e'tibor beriladi. Bunday shaxslar, odatda, o'z his-tuyg'ularini boshqarishda yoki ifodalashda ko'proq sezgir bo'ladilar. Ular boshqalarning his-tuyg'ulariga ham juda ta'sirchan bo'lishi mumkin, lekin ko'pincha o'zining ichki hissiyotlari va psixologik holatlari bilan juda bog'liqdirlar. Emotsional aksentuatsiyasi bo'lgan odamlar juda tez ruhiy holatini o'zgartirishi mumkin, masalan, ular biror narsaga xursand bo'lishi, yoki osonlikcha tushkunlikka tushishi mumkin.

Optimistik aksentuatsiyasi – shaxsiyatning bir turi bo'lib, unda shaxslar hayotning ijobiy tomonlarini ko'rish, kelajakka umid va ishonch bilan qarashga moyil bo'ladilar. Bunday shaxslar o'zining yaxshi imkoniyatlarini, muvaffaqiyatlarini va kelajakka bo'lgan umidlarini doimiy ravishda kuchaytiradilar. Optimistik aksentuatsiyasiga ega bo'lgan odamlar ko'pincha turli xil qiyinchiliklarga duch kelsalar ham, ijobiy qarashni saqlashga harakat qiladilar. Ular ko'proq imkoniyatlarni, foydali o'zgarishlarni va hayotdagi yaxshi holatlarni kutadilar, bu esa ularni ruhiy barqarorlikka olib keladi.

Pessimistik aksentuatsiyasi – shaxsiyatning bir turi bo'lib, unda shaxslar ko'pincha hayotning salbiy tomonlarini, muvaffaqiyatsizliklarni va xavflarni ko'rsatadilar. Bunday shaxslar ko'pincha kelajakka pessimistiklik bilan qarashadi, doimiy ravishda yomon natijalarga, qiyinchiliklarga va salbiy holatlarga tayyor bo'ladilar. Pessimistik aksentuatsiyasiga ega bo'lgan odamlar ko'pincha o'zlarining imkoniyatlarini, o'zgarishlarni va muvaffaqiyatlarni past baholaydilar, hayotdagi voqealarni ko'proq salbiy nuqtai nazardan ko'rishadi. Bu turdagi shaxslar uchun o'z hissiyotlari va kayfiyatlari ko'pincha salbiy bo'lib, ular stress va tashvishlarga moyil bo'lishadi.

Xarakter aksentuatsiyasining paydo bo'lishida genetika va biologiya, ijtimoiy va madaniy, psixologik travmalar kabi omillar o'rin tutishi mumkin. Ba'zi aksentuatsiyalar genetik jihatdan o'tadi, ya'ni irsiyat orqali qabul qilinadi. Gormonlar va miya tuzilmasidagi o'zgarishlar ham aksentuatsiyalarning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalar, o'qituvchilar, do'stlar va jamiyatning shaxsga bo'lgan ta'siri aksentuatsiyalarning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Kattalarning shaxsiyatiga bo'lgan ta'sir, shaxsning ma'naviy dunyosini shakllantiradi.

O'tgan hayotda yuzaga kelgan travmalar, stress yoki boshqalar bilan munosabatlardagi qiyinchiliklar ham aksentuatsiyalarni keltirib chiqarishi mumkin.

Xarakter aksentuatsiyasining ahamiyati shundaki, u shaxsning o'zini tutish tarzini va muhitga bo'lgan reaksiyalarini belgilaydi. Aksentuatsiyalar shaxsga moslashuvchanlikni ta'minlashi yoki aksincha, noqulayliklarga olib kelishi mumkin. Masalan, o'ta mas'uliyatli yoki optimistik aksentuatsiyalarga ega shaxslar o'z vazifalarini muvaffaqiyatli bajara olishadi, lekin ba'zida haddan tashqari idealistik yondashuvlar realistik holatlarga mos kelmasligi mumkin.

Bunday shaxslar uchun psixologik yordam ko'rsatilishi mumkin, chunki ba'zi aksentuatsiyalar stress, depressiya yoki shaxsiy munosabatlardagi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Psixoterapiya va o'zgarishlarga moyil bo'lgan shaxslar o'zlarining aksentuatsiyalarini yaxshilash va muvozanatni tiklashga yordam beruvchi usullardan foydalanishlari mumkin.

REFERENCES

1. Leong, F. T. L., Austin, J. T. "Personality and individual differences: A cognitive-behavioral perspective" NY.:2006
2. Shmidt, M., Shmidt, S. "Aksentuatsii kharaktera i reshenie psikhologicheskikh problem" M.:2008
3. Akbarov, S. A. "Shaxsiyat va uning rivojlanishi" T.:2007
4. Mahmudov, A. "Shaxsiyat va xulq-atvor psixologiyasi" T.:2010
5. Karimov, T. "Psixologiya: Shaxsiyat va uning shakllanishi" T.:2012
6. Nurmonov, F. "Xarakter aksentuatsiyasi va ijtimoiy moslashuv" T.:2015
7. Jumaniyozov, B. "Shaxsiyat va aksentuatsiya: Nazariy va amaliy tahlil" T.:2017